

DEBRECENI BOGLÁRKA

„Gyermekkorom emlékei között élek”

Réti Zoltán festőművész 85 éves

Réti Zoltán festőművész idén, május 14-én ünnepli 85. születésnapját. Több művészet-, irodalom- és zenetörténész, művészeti író, esztéta, képzőművész írt már róla tanulmányt, méltatást, melyekben életútjának alakulását taglalják, vagy munkásságának főbb vonulatait jelenítik meg, ugyanakkor eddig még senki sem vállalkozott arra a feladatra, hogy mélyebb társadalmi kontextusait tekintve vizsgálja Réti életművét, rámutasson arra, hol helyezhető el az oeuvre az észak-magyarországi képzőművészek rangsorában. Ahhoz azonban, hogy az olvasó megérthesse a tanulmányban fölvezetett művészet- és társadalomtörténeti, kulturális antropológiai okfejtéseket, elengedhetetlen említést tenni az alkotó életének főbb állomásairól.

Réti Zoltán a Balassagyarmathoz közel fekvő Nagyoroszipan született, ahonnan családja – a művész három esztendőskorában – Érsekvadkertre költözött. Réti Vadkerten kezdte meg tanulmányait, az elemi iskola után a gimnáziumot kosztos diákként Gyarmaton végezte, tanítóképzőbe pedig Miskolcra járt. Tanítói, kántori, leventeoktatói okleveleket szerzett, Kiscsalomján, Csesztvén, később a Nyírségben, Halmosbokor tanyán folytatott pedagógusi tevékenységet, közben felvételt nyert a Képzőművészeti Főiskola festő tagozatára. Tanulmányai a háború alatt megszakadtak, a holland határ mellett került hadifogságba. A hadifogolytáborban készített munkái különálló részét képezik a Réti-életműnek: egyrészt rengeteg katonaportrét rajzolt, másrészt fogolytársai és saját szenvedéseit örökítette meg, az elnyomás szimbólumai tárgyiasult formáinak fölhasználásával, mint amilyen az őrtorony, vagy a szögesdrót. Miután megszökött a fogolytáborból, fél évet Münchenben töltött. München szellemisége nagyban hatott művészetének, személyiségének további fejlődésére, hiszen a nyugat-európai városban olyan képzőművészeti, zenei alkotásokkal találkozhatott, amelyekkel korábban Magyarországon nem volt lehetősége megismerkedni. Annak ellenére, hogy munkásságát megbecsülték Nyugat-Európában, úgy döntött, hazatér. Kántortanítói állást kapott Patvarcon, 1950-től pedig Balassagyarmaton élt, dolgozott, zenepedagógusi, művésztanári tevékenységet folytatott, befejezte tanulmányait.

Réti Zoltán képzőművészeti munkásságában két vonulat jelentkezik erőteljesen. A nógrádi tájat, a tájat alakító, környezetében élő embereket örökíti meg, emellett illusztrációkat készít a Nógrád megyéhez kapcsolódó irodalmi személyiségek szép-irodalmi alkotásaihoz.

A palócföldi emberek számára kiemelkedő fontosságú, ahogyan Réti látja, láttatja az itt élőkkel azt az archaikus elemekkel telített, zárt világot, melyben a nógrádiak éltek, élnek. A történeti emlékezettel szemben ugyanis létezik egy személyesebb

történelem, amely meghatározza egy adott közösség önmagáról való gondolkodásmódját, saját múltjához, jelenéhez és jövőhöz való viszonyulását. Maurice Halbwachs mutatott rá először a történelem és az emlékezet közötti különbségre. A történelem halott, az emlékezet érzelmekkel telített. A történelmet és az emlékezetet természetesen nem lehet elválasztani egymástól, mivel a mikrotörténetek a makrotörténelem részei, és ugyanúgy befolyásolhatják a közösség önmagáról való gondolkodását az aktuális érdekek, társadalmi, politikai magatartásformák, mint a nemzeti elbeszélésekben, jelentőségük azonban abban mérhető, hogy olyan szegmenseit világítják meg a nemzeti elbeszélésnek, amelyek láthatatlanok maradnának. A mikrotörténelmekben a csoportok maguk konstruálják meg saját történetüket. Pierre Nora történész ezt a jelenséget szimbolikus történelemként definiálta. A Hoffmannstahl által használt kollektív emlékezet kifejezés tartalma tehát kibővült az idő folyamán. Mindez azért fontos, mert a kollektív tudás értelemmel ruházza fel a létet, általa a befogadó a szocializáció során elsajátított ismeretanyag segítségével értelmezni tudja a jelenségeket, s meghatározhatja az adott csoportban betöltött szerepét. Az emlékezetben kitüntetett szerepet kap a tér, azaz a közeg, melyben az értelmezések létrejönnek. Míg a nemzeti történelemben inkább az idő, a mikrotörténelem alakításában a tér kap nagyobb szerepet.¹ Attól függetlenül tehát, hogy létrejönnek egyéni értelmezések, minden helyileg elkülönült társadalmi csoportnak megvan a saját emlékezete. *„A múlt intellektuálisan azért érdekes tehát, mert ráismerünk benne önmagunkra; az, ami belőle egyáltalán megismerhető, hozzásegít jelenünk megértéséhez, valamint a jövő számunkra kedvezőbb formálásához.”²*

Egy közösség annyi, ami belőle az egyéni képzeletben létezik, ezért fontos folyamatosan ébren tartani az emlékképeket. A kollektív emlékezetnek mindig az individuum a mozgatója, abból nyeri erejét, hogy az egyének konstruálják, alakítják. Az egyének – mint egy közösség, egy csoport tagjai – a csoportidentitás kialakításának, megtartásának a szempontjait tartják szem előtt. Az egyéni emlékezetek azonban a hagyomány talaján mozognak. A közösség identitásának megkonstruálásakor a kuriózumok, a különleges események, személyiségek, tárgyak, helyek stb. előtérbe állítása jellemző. A múlt talaján oly módon próbálják meg alakítani a jelent, hogy megfogalmazzák ezzel az adott közösség egységét, a többi csoporttól való másságát, különlegességét, mindazon tényezőket, amelyek közösséggé kovácsolják egy adott térség lakóit. A közösségek ugyanis nem maguktól értetődő adottságok, a szüntelenül konstruálódó csoportidentitás tartja fenn azokat. Az emlékezet konstruktív és szelektív jellegű egyszerre. A cselekedeteket a narrációk irányítják. Meg kell tartani e szerint a kontinuitás, a fennmaradás, az integritás szempontjából fontos „momentumokat” és kirostálni az adott perspektívából lényegtelennek tűnő „adottságokat”. Az identitás tehát a szimbolikus cselekedetekben és azok reprezentációiban fejeződik ki, amint erre már Gyáni Gábor is rámutatott. Mindez a nyilvánosság mindennapi életterében fejt ki hatását.

A szimbolikus cselekedetek reprezentációi sokféleképpen megnyilvánulhatnak. Az emlékezet gesztusának tekinthetők az utcanévadások, a szoboravatások, a díjalapítások, ugyanakkor a cselekménysor minden esetben a közösség számára fontos személyiségek, történések meghatározásával kezdődik. Fontosságra olyan események, személyiségek emelkedhetnek, akik munkájukkal, tetteikkel a közösség létrejöttéért, megmaradásáért vagy ismertté tételéért fáradoznak, fáradoztak (tudatosan

vagy akaratlanul), s így nem csupán önmagukra, hanem az egész mikrotársadalomra dicsőséget hoztak, segítvén megalapozni az adott közegben élők létjogosultságát, identitását. Mindez nem csak a kiemelkedő személyiségekre igaz, városok, reprezentatív tárgyak, népszokások, természeti adottságok vagy bármi más is jellemző arculatot adhat egy településnek, területnek, ezáltal adván arról egyfajta képet, öregbítve hírnevét.

A hagyományok kialakítása, generálása személyes és hatalmi felelősség is tehát, ahogyan kitűnik az eddigiekből, hiszen folyamatosan életben kell tartani egy adott közösség kulturális emlékezetét, újabb és újabb számú memóriakeretek segítségével elmélyíteni tudását.

Nógrád szegényes vidék, szegényes ásványkincsekben, alkotókban – és lehetne folytatni tovább is a felsorolást –, éppen ezért jelentős a vidéken a hagyományteremtés a „jelen szegényességének” kompenzálására.

Balassagyarmatra jellemző, hogy a város jelentősége a történelem folyamán elszenvedett vereségek kapcsán lecsökkent, Salgótarján megyeszékhellyé emelkedésével a közigazgatásban szinte teljesen megszűnt részvétele, s kulturális téren is visszafelé mutató tendenciák bekövetkezését eredményezte. A két város identitásának újratemtése merőben eltérő feltételek mellett zajlott, Salgótarjánban a közösségteremtés inkább hatalmi, míg Balassagyarmaton inkább személyes felelősséggé, igénnyé vált. Salgótarjánt közigazgatásilag, építészeti és kulturális téren is méltóvá kellett tenni 1922-ben megszerzett városi, 1954-től pedig megyeszékhelyi rangjához. Balassagyarmat régi hagyományainak, természeti, kulturális értékeinek ápolásával lett kénytelen megőrizni, konzerválni egy korábbi állapotot, a régmúlt hajdani „dicsőségét”. A Balassagyarmaton élő értelmiségiek, művészek, politikusok nem kerültek könnyű helyzetbe. Az ország vezető elitje átcsoportosította a térségben mind az anyagi erőforrásokat, mind pedig a kulturális tőkét a szocialista iparvárosok mintaképeként megálmodott Tarjánba, ahová nemcsak az ország más vidékeiről csábítottak a kulturális élet terén meghatározónak számító személyiségeket, hanem Gyarmat felől is. Valóságos *brain drain* ment végbe, magasabb fizetést, lakást ajánlottak azoknak, akik az új megyeszékhelyre költöznek. Réti Zoltán elbeszélésében hangsúlyt kapott eme tendenciának a bemutatása. Mindez azért fontos, mert Réti képzőművészeti és zenepedagógusi tevékenységével sokat tett a másodvonalba került patinás, történelemmel, hagyományokkal rendelkező település megismertetéséért, kulturális színvonalának szinten tartásáért.

Az 1976-os *Művészet* című folyóirat 5. számában Kovács Gyula a következőt írja *Festők, grafikusok műtermében* című tanulmányában:

„A nógrádi festők és grafikusok munkásságát nem kötik erős képzőművészeti hagyományok. A nógrádi emberek viselkedésében tapasztalható, hagyományosnak ítéltető, egyszerre nyitott és védekezve zárkózott magatartás sem befolyásolja érzékelhetően a megye képzőművészeti életét. A megyében tevékenykedő festők, grafikusok többsége ugyanis nem Nógrád szülötte. (...) Az ideköltözött művészek, Jánossy Ferencet kivéve, mind Salgótarjánban élnek.”

Valóban több művészt hívtak meg az 1950-es években Salgótarjánba, műtermes lakást, munkát, szocialista ösztöndíjat biztosítva számukra, így került Nógrád megyébe Czinke Ferenc (Borsodból), Lóránt János (az Alföldről). Valójában ők ketten számítottak a megye életében meghatározó művészegyéniségeknek. Iványi Ödön

az idősebb, Földi Péter, Szujó Zoltán, Hibó Tamás, Hegedűs Morgan a fiatalabb művészgenerációhoz tartoztak. Pataki József a '70-es évek elején a fővárosba költözött. Mustó János a Cserhát vidékéről érkezett és társaihoz képest a háttérben maradt, Balázs János, a cigányfestő képeinek jelentőségét pedig csak egy későbbi időszakban ismerték fel. A Salgótarjánban élő alkotók közül valóban egyedül Földi Péter kötődött szülőföldjének inspirációjához motívumválasztásában, témavilágának megfogalmazásában, azonban az ő művészete sokkal áttételesebb annál, mintsem Farkas András vagy Réti Zoltán munkásságával lehessen összehasonlítani.

Az 1950-es évektől a '70-es évekig Balassagyarmaton három meghatározó művésze gyéniség tevékenykedett, az imént említett két festőművész mellett Jánossy Ferenc, aki viszont kényszerből múltatta az időt Palócföldön.³

Farkas András és Réti Zoltán életművében fölfedezhetők közös szegmensek, átfedések. Farkas legtöbb műve a parasztvilágot, a vidék természeti szépségeit mutatja be, ő is vallja a természet-ember közötti összhangot, akár Réti, pedagógusi, valamint illusztrátori munkássága szintén jelentős. Kettejük művészete járulhatott hozzá a vidék természeti szépségeinek ismertté tételéhez, illetve ahhoz, hogy Trencsényi László a következőt írja a *Művészet* 1971/11-es számába:

„(...) Salgótarján mellett Balassagyarmat is komoly részt vállalhat – és egyre jobban vállal is – abban, hogy éppen a népművészetet oly hűségesen őrző Palócföld régi kincseit devalválás nélkül válthassa át az új művészet gazdag élvezetére.” (Képek és szobrok Balassagyarmaton)

Ebben az időszakban még mindig erősen érezte hatását a népi vonulat a magyarországi képzőművészetben. A Czinke-Feledy vonulattól azonban erőteljesen eltért a két gyarmati művész fogalmazásmódja. Nem dekoratív formákkal illusztrálták a helyi jellegzetességeket, vagy jelenítették meg a vidék jellemző motívumait, tárgyait, sőt, a fametszet technikát sem alkalmazták. Belső világuk kivetülései az általuk vászonra, papírra vitt motívumok. Érzelmi-alapú festészet az övék, minden távolságtartást nélkülöz, az alkotó pozíciója tehát a közegével azonos, a közösség horizontjáról biztosítja rálátásukat.

Losonci Miklós szavai érzékletesen világítanak rá a fönt tárgyalt jelenség lényegiségre, a közösségek identitásteremtő, megőrző mivoltára – és fonákjaira, melyekből később megteremtődtek a „vidékiiség” formajegyei:

„Bizonyos munkamegosztás tapasztalható az egyes tájegységek és művészeti ágazatok között, így a salgótarjáni térségre Czinke Ferenc, Lóránt János, Bobály Attila, Balázs János, Földi Péter, Mustó János grafikái, festményei, szobrai a meghatározóak. A Cserhát lankáit Iványi Ödön akvarelljei pásztázzák végig, a szobrászat nagy öregje, id. Szabó István Bencúrfalván alkot, Balassagyarmat környékének látomásos alkotója Jánossy Ferenc, Farkas András és Réti Zoltán.

Mindez egyúttal nemcsak tájelosztást jelent, hanem a különböző források művekké és művészi alapmagatartássá gyűjtését, így válik festészetté, szobrászattá, XX. századi magyar vonulattá a nógrádi térségben a teljes hazai néprajz (...) merőben új tudatosság és krisztianus nosztalgiák.”⁴

Réti Zoltán alapállása, művészeti hitvallása, mint ahogyan nyilatkozataiból is kitétni, gyermekkori élményeiből, múltjának jelenét átható nosztalgikus világszemléletből fakad.

„Gyermekkorom emlékei között élek. (...) Bármerre fordulok, nemcsak a jelent látom, hanem az elmúlt ötven esztendő is. A dombokhoz és terekhez, az utcákhoz és emberekhez

kötődöm minden idegszálammal. Lokálpatriotizmus? Ez a kifejezés adhat patinát, de lehet vállveregető is.”⁵

Réti művészetét, tevékenységeinek alakulását sohasem befolyásolták a történeti emlékezet változásai. Nem lépett be a pártba, nem politizált, nem kapcsolódott be a legújabb művészeti tendenciákba, csendesen tevékenykedett, valósította meg a számára jelentősséggel bíró feladatokat.

Igazi antropológus szemlélettel, belülről vizsgálja a tájat, amelyben él, az embereket, akik kölcsönhatásban élnek a tájjal. Tájábrázolásaiban éppen ezért rejtetten, de jelen van az ember, aki rajta hagyja keze nyomát környezetén. Csupa történelem alatti jelenség: a mindennapi élet szereplői, azok mentális univerzuma. Horizontja, ahonnan a jelen nézi, a hagyományból fakad, a múltat, mint hagyományt ábrázolja a jelenben, olyan szemszögből, ahogyan saját élettörténetét. Nem perspektívát mutat, nem fundamentumot ad, nem akar lázadó, előremutató vagy anarchista lenni, hanem megnyugtat, miközben konzerválja egy letűnőfélben lévő világ képét. Esettanulmányokat készít, képletesen. Ábrázolja a mindennapi élet „mitikus” hőseit, akikkel azonosulni tud, s akikkel majd munkái alapján azonosítják közegét is. Létjogosultságot, állandóságot, folyamatosságot teremt abban a társadalmi miliőben, amelyben él. Környezete elfogadja az általa megjelenített világot, szemléletet, Réti Zoltán munkái nagy sikert arattak, és aratnak mind a mai napig Nógrád megyében, valamint a hasonló szemléletmóddal rendelkező közösségekben, országszerte. A múlttal való effajta szembenézés sohasem fájdalmas. Megnyugtató, illúzióteremtő. A művész a vidék kiemelkedő adottságait, természeti szépségeit, a paraszti tevékenységek fontosságát, a vidéki emberek nemes egyszerűségét, teremtő munkáját állítja a középpontba. Kimerevített álomképei valójában nosztalgikus magatartásformák megnyilvánulásai, egy olyan letűnőfélben lévő világ iránt, melynek értékrendje merőben eltér az utána következő rendszerekétől. Mintha Réti „elszigetelődése”, távolságtartása, csendes közösségformáló tevékenységei egyfajta tiltakozásként jelennének meg egy újfajta szemlélet, művésztípus kifejlődése ellen. Mindez azonban nem artikulálódott beszélgetésünk folyamán, Réti csupán annak adott hangot, hogy a „politikus művész” karaktere nem nyerte el a tetszését, s ő, a vezető művészi magatartással ellentétben csöndesen „tette a dolgát”.

A másik fontos momentum a gyarmati térség „emlékhelyeinek” kialakításában, megszilárdításában Réti Zoltán esetében a nógrádi tájat, embereket megörökítő festészeti, grafikai tevékenysége mellett illusztrációs munkássága.

Nógrád megyében erősen él Balassi Bálint, Madách Imre, Mikszáth Kálmán kultusza, kezd egyre nagyobb jelentőségre szert tenni Komjáthy Jenő személyisége is. Réti az ő műveikhez készített akvarelleket, portrékat festett a jeles irodalmárokról.

Az első, akivel foglalkozott, Madách Imre volt. 1983-ban, a költő születésének 160. évfordulója alkalmából jelent meg a húsz akvarellt tartalmazó, „... lelkem felfelé tör...” című albuma.⁶

A Madách-kultusz rendelkezik a legnagyobb hagyományokkal Nógrádban. Minden évben Csesztvén emlékünnepséget tartanak, 1964 óta kerül átadásra Nógrád megye egyik legrangosabb elismerése, a Madách-díj, 1995-től rendeznek Madách-szimpozíriumokat és két évente meghirdetik a Madách-pályázatot.

Az ember tragédiája a magyar irodalom, drámaírás kiemelkedő műve, komoly, mély filozofikus tartalommal rendelkező alkotás, mely a létezés értelmét kutatva

alapvető ontológiai kérdésekre próbál választ adni. Csatlakozik a nagy szellemi elődök munkáihoz, többek között Goethe *Faustjához*, ugyanakkor a klasszikus német idealista filozófia hatásának jegyeit is magán viseli. Egyetemes emberi tulajdonságokat mutat be, végigkísérve az emberiség történetét. Jelentősége abban is mérhető, hogy felülemelkedik az egyéni, az általános emberire fókuszál.

A *Tragédiát* számos kiemelkedő művész illusztrálta, többek között Bazsonyi Arany, Benyó Ildikó, Buday György, Diósy Antal, Farkas András, Feledy Gyula, Gy. Molnár István, Haranghy Jenő, Kass János, Kondor Béla, Nagyajtay Teréz, Than Mór, Zichy Mihály, Würtz Ádám.

Réti Zoltán munkái két aspektusból vonták magukra a közönség figyelmét. Szokatlan módon akvarell képeket készített a mű tizenöt színéhez, valamint visszahelyezte a dráma alakjait nógrádi közegbe, ezzel hangsúlyozva annak emberközelségét, az általános egyénre vonatkoztatható mivoltát, kiemelve annak a közegnek a szerepét, amelyben a színmű létrejött.

„(.) Réti számára a *Tragédia világa elválaszthatatlan attól a világtól, mely tanúja volt születésének – a nógrádi tájtól, ezzel is sugallva, hogy Madách a miénk, s Az ember tragédiája olyan érték, mely egyetemességén túlmutatva Nógrádé is.*”⁷

Réti kifejtette, hogy ő a Madách Emlékvétől függetlenül készítette az illusztrációkat, hiszen személyes kötődése alakult ki a Madáchokhoz édesanyja révén, aki árva lányként Csesztvén dajkálta a neves család leszármazottait.

A művész ezen túl a sokat vitatott Mózeshez készített tizenhat illusztrációt, melyeket 1988-ban állítottak ki a Nemzeti Színházban, a darab színrevitelének centenáriumára alkalmából.

Keresztury Dezső szerint az író „(...) kis, feszült drámákat fog össze – mint a *Tragédiában is – egyetlen hatalmas ívvel.*”⁸ Losonci Miklós szavaival élve: „Réti ezeket a kis drámákat ábrázolja – kivételes tömörítő erővel, néha már a szimbolizmushoz közeledve, de mindig elkerülve a sematizálás szeszélyeit.”⁹

1993-ban adták ki Réti *Akvarellek Komjáthy Jenő költeményeihez* c. albumát, a költő 135. évfordulója alkalmából. Ekkor tartottak emlékülést a Madách Imre Városi Könyvtárban, s ehhez kapcsolódva állították ki sorozatát az intézmény galériájában.

Komjáthy Szécsényben született, később a balassagyarmati gimnázium tanáraként tevékenykedett néhány évig, 1885-ben azonban arra kényszerült, hogy szenici magányába burkolózzon, ahol szellemi elszigeteltség várt rá.¹⁰ Lírájában szintén egyetemes emberi eszméket szólaltat meg. Őt tekintik Ady előfutárának, munkássága mintegy hidat képez Vajda János és Ady Endre költészete között, ennek ellenére időszakonként személyisége feledésbe merült, ez történt halála után, és a 20. század közepe táján. A feledésből a halála után tiszteletére alakult, nyugatosokból álló társaság, illetve a későbbiek során a balassagyarmati *Komjáthy Jenő Irodalmi és Művészeti Társaság* próbálta kiemelni.¹¹

Komjáthy lázadásának hátterében egy ellentmondásos, rebellis személyiség állt, gnosztikus tanokat valló, miszticizmusra hajló próféta, aki méltatlan körülmények között élte le életét. Réti Zoltánt megérintette a költő magánylírája, szimbolizmusa, ugyanakkor verseihez készített illusztrációi idilli, titokzatos, reményt keltő képeknek bizonyulnak a látomásos lírai alkotások mellett. Teljesen más megfogalmazását tárja az olvasó elé a témának, mint a gödöllői festőiskolához tartozó Körösfői Kriesch Aladár vagy Nagy Sándor, szecessziós, távolságtartó, átszellemült metszeteikkel.

„(...) ő nem a szimbolista ihletésű (a 20. századnak címzett) üzenetére, hanem a romantikába visszakíváncozó stílusára volt inkább fogékony. Helyenként idilli képek ezek, a tragikum éle letompul (...) Mintha Réti Zoltán a festményei révén szeretné pótolni mindazt a színészséget, amit Komjáthy tudatos-ösztönösen elhallgatott.”¹²

1997-ben, Mikszáth Kálmán születésének 150. évfordulóján jelent meg a festőművész *Mikszáth-albuma*. Mikszáth első igazi sikereit az 1881-ben megjelent *A tót atyafiak*, és az 1882-es *A jó palócok* című novellásköteteivel érte el. Réti *A jó palócok* egyszerű, mégis minden ízében jelentésteli világa, saját közegének naturalisztikus, egyben anekdotázó, meseszerű megjelenítése ihlette meg, egy archaikus világkép, a maga babonáival, morózusságával, ahol a rigid, mord külső mögött nyílt, emberi, közvetlen személyiségek lapulnak.

Szeredi Orsolya írja Mikszáthról:

„A szerző (...) a XIX. század végének művészeként csak erős distanciával tud viszonyulni az archaikus egység létrehozásának kísérletéhez. Ezt a távolságtartást *A jó palócok* elbeszélőjének pozíciója mutatja meg leginkább: az elbeszélő olyan, a fiktív Palócföld közösségből származó, de onnan kiszakadt, latinos műveltséggel rendelkező személynek mutatkozik, aki származása révén elfogadni, erudíciója révén kétségbe vonni igyekszik az ábrázolt világ archaikus, mitikus jellegét.

(...) a harmónia létrehozása lehetetlen, mégis törekedni kell rá. Ezt az ellentmondást Mikszáth úgy látszik feloldani, hogy (...) e „kisvilág” perspektívájából mutatja be. (Már-mint a Palócföldet – D. B.)”¹³

Ennek a harmóniának a megteremtésére törekszik Réti Zoltán is, az ő művészete azonban mellőzi a kritikai alapállást, az anekdotázó stílust, az ironikus eszközöket.

Utoljára 2004-ben, Balassi Bálint születésének 450. évfordulóján jelent meg *Balassi Bálint-akvarellek* sorozata.

Balassi Bálint a reneszánsz, a magyar nyelvű költészet első nagy alakja. Lírájában az egyetemes és a személyes mondanivaló ötvöződik, a megélt érzések a reneszánsz ember öntudatosságával alkotnak eleinte a petrarkizmus jegyeit mutató, később egyéni jellegű elegyet. A vallásos, a szerelmes költészet atyja.¹⁴

Réti „Végigköveti a költőt a Felvidék várai, vitézei, a törökkel hadakozó katonái között vezető útján, de követi az érzelmek, a lírai, verses vallomások világába is. Miközben ezt teszi, a szerelem szépségét éppenúgy felvillantja, mint a tájélmény áhítatát vagy az Istenhez fohászoló halandó alázatát (...)”¹⁵

Harmincegy illusztrációval színesíti Balassi költészetét, kombinálva a hagyományos, angol akvarellek és a keményen elhatárolódó rétegekből álló lapok stílusát.

Nógrád megye táji szépségeit, lakóit¹⁶, híres alakjait, emlékhelyeit akvarelljei 1994–2004 között országszerte és a Felvidéken mintegy ötven településen hirdették. Alkotásai szerepeltek külföldi egyéni és csoportos kiállításokon is.¹⁷ Munkájának elismeréséül megkapta Nógrád Megye Fődíját (1995-ben), majd a Magyar Köztársaság Arany Érdemkeresztjét (1998-ban).

Zenepedagógusként nevéhez fűződik a Rózsavölgyi Márk életéről szóló monográfia megírása, megjelentetése, a Rózsavölgyi Márk Zeneiskola megalapítása,¹⁸ valamint több kórus, a gyarmati szimfonikus zenekar megszervezése, karnagyi, kántori tevékenysége a hajdani megyeszékhelyen. Zeneelméleti munkásságának elismeréseként idén, márciusban vehette át a magas rangú állami kitüntetést, a Szabolcsi Bence-díjat.¹⁹

Réti Zoltán, annak ellenére, hogy nyolcvanöt éves, még mindig tevékeny életet él, jelenleg a festészetnek szenteli minden idejét. Amikor meglátogattam műtermében, egy egészséges, fiatalos, ötletekkel teli, ambiciózus férfivel találkoztam Zoli bácsi személyében, akit felesége, Márta néni és családja önzetlenül segít, hogy céljait maradéktalanul megvalósíthassa.

Jegyzetek

- ¹ Gyáni Gábor: *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2000, p. 84., Halbwachs.
- ² Gyáni Gábor: *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2000, p. 18.
- ³ Politikai nézeteinek nyilvánosan, fennhangon adott hangot, ezért a Balassagyarmati Elme- és Ideggyógyintézetbe száműzték a fővárosból. Tulajdonképpen kegyesek voltak hozzá, nem zárták börtönbe. Jánossy agresszivitása összefüggött alkoholbetegségével. Egy idő után kiengedték az intézetből, a térséget azonban sokáig nem hagyhatta el.
- ⁴ Losonci Miklós: *Réti Zoltán színes üzenete. Nógrádi gyökér – európai távlat*. Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve, Salgótarján, 1990, p. 18.
- ⁵ Tóth Elemér: *Réti Zoltán műtermében*. *Művészet* 1981/11, p. 7.
- ⁶ Ebben az évben újították fel a csesztvei Madách-kúriát, és ettől az évtől kerültek megrendezésre a Madách Irodalmi Napok is.
- ⁷ *Réti Zoltán*. Katalógus. Balassagyarmat, 1993 – Peák Ildikó.
- ⁸ Madách Imre: *Az ember tragédiája* (Keresztury Dezső átírata). Magvető, 1966, p. 151. – Utószó.
D. B.: *Az ember tragédiájának több átírata is született, illetve a Rákosi és a Kádár rendszerben is voltak olyan időszakok, amikor a tragédia előadását betiltották. Főként a schopenhaueri filozófiát, az egzisztenciális szorongásélmény kifejeződését, valamint egy fölsőbb világlényeg irányító erejét tolerálták nehezen a materialista világnézeteket valló társadalomban, melynek célja volt elhíttetni a „szabadság, egyenlőség, testvériség” eszményét egy bürokratikus, autoriter, álboldogság-képzeteket gyártó társadalomban.*
- ⁹ Losonci Miklós: *Réti Zoltán színes üzenete. Nógrádi gyökér – európai távlat*. Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve, Salgótarján, 1990, p. 26.
- ¹⁰ 1881-től tartott szenvedélyes kapcsolata Márkus Gizellával, akihez az *Éloa* ciklus versei íródtak. Házasságukból öt gyermek született. 1885-ben azonban Komjáthy viselkedése szerepet játszott egy kolléganője öngyilkosságában, ezért távoznia kellett Balassagyarmatról.
- ¹¹ Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, Juhász Gyula kezdeményezésére jött létre az első, tiszteletére alakult társaság. A balassagyarmati irodalmi kört 1979. október 11-én alapították a helybéli művészek.
- ¹² Réti Zoltán: *Akvarellek Komjáthy Jenő költeményeihez*. Balassagyarmat, 1993 – Nagy Attila Kristóf.
- ¹³ Szeredi Orsolya: *Néprajzi elemek Mikszáth: Jó palócok című novellaciklusában*. www.vjrktf.hu, p. 10. [2008.05.03.]
- ¹⁴ Nemesi előneve Kékkői és Gyarmati. A névadás gyakorlatában mégis Salgótarjánban emelkedett rangra (Balassi Bálint Asztaltársaság). Valószínűleg azért, mert a megye nem rendelkezett olyan jellegű emlékhellyel Balassi esetében, mint amilyen Horpácson a Mikszáth-, Csesztvén a Madách-kúria.

- ¹⁵ Réti Zoltán: *Balassi Bálint-akvarellek*. Balassagyarmat, 2004, p. 4. – P. Szabó Ernő.
- ¹⁶ 1981-ben *Földközelben* című grafikai sorozatában mutatja be a földet művelő nőgrádiakat.
- ¹⁷ Tokio (egyéni, Roma Art Hall, 1982), Losonc (egyéni, Losonci Galéria, 2003), Katowice (csoportos, Észak-magyarországi képzőművészek kiállítása, 1973), Besztercebánya (csoportos, V. Tavaszi Tárlat, 1975), Szófia (csoportos, Elkötelezett, Művészeti Triennálé, 1976), Komárom, Besztercebánya, Zsolna, London (csoportos, Magyar akvarellisták, 1981), Pori (csoportos, Az egri akvarell biennálé kiállítása, 1989), Eslingen (csoportos, Az egri akvarell biennálé kiállítása, 1990), Salem (csoportos, Művésztelepi kiállítás, 1996), Illyefalva (csoportos, Az Ipolytól az Oltig, 1998), Észtország, Finnország (csoportos, Az egri akvarell biennálé vándorkiállítása, 2004).
- ¹⁸ Az intézmény, melynek húsz évig, nyugdíjazásáig volt igazgatója, 1963-ban alakult.
- ¹⁹ Réti Zoltán monográfiája azért kiemelkedő fontosságú a magyar zenetörténetben, mert annak ellenére, hogy korábban többen írtak már Rózsavölgyi Márkról, az első róla megjelent összefoglaló mű Réti nevéhez köthető. Az 1975-ben megjelent monográfiát 2003-ban ismét kiadták, és nagy nemzetközi visszhangot keltett. Rózsavölgyi Márk zeneszerző Balassagyarmaton született. A „csárdás atyjának” tekintik, nevéhez fűződik az első magyar csárdásverbunkos megkomponálása. A csárdás a verbunkos muzsika gyors részéből fejlődött ki – Bihari János, Lavotta János és Csermák Attila híres verbunkos-szerzők munkáit alapul véve –, a szabadságharc után azonban ez a zenei műfaj nem fejlődhetett tovább, az osztrák megszorítások miatt.

Irodalom

- Baranyi Judit: *Akvarellek Nógrádból*. *Ország-Világ*, 1986/20, május 14., p. 19.
- Csürös Miklós: *Csupa fény és semmi szín? Réti Zoltán: Akvarellek Komjáthy Jenő költeményeihez*. *Magyar Napló*, 1995/2, p. 29.
- Gesztai László: *Egy palócföldön élő festő kiállítása*. *Művészet*, 1973/1, p. 43.
- Gyáni Gábor: *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2000.
- Losonci Miklós: *Réti Zoltán színes üzenete. Nógrádi gyökér – európai távlat*. Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve, Salgótarján, 1990, p. 9–27.
- Juhász Mária: *Három festő – három város. Réti Zoltán – Balassagyarmat*. *Kortárs*, 1973/7, p. 1191–1194.
- Kelényi István: *Palócföld Anteusza. Palócföld*, 1983/6, p. 38–42.
- Kerényi Ferenc megnyitóbeszéde. Réti Zoltán gödöllői kiállításmegnyitója 1990. január 22. Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve, Salgótarján, 1990, p. 27–29.
- Kovács Gyula: *Festők, grafikusok műtermében*. *Művészet*, 1976/5, p. 8.
- Matits Ferenc: *Réti Zoltán*. Balassagyarmat, Nalors Grafika Kft., Vác, 2005.
- Réti Zoltán: *Akvarellek Komjáthy Jenő költeményeihez*. Salgótarján, 1993.
- Réti Zoltán: *Balassi Bálint-akvarellek*. Balassagyarmat, 2004.
- Réti Zoltán: *Földközelben*. Balassagyarmat, 1981.
- Réti Zoltán: *„...lelkem felfelé tör...” Akvarellalbum Madách Imre: Az ember tragédiája c. művéhez*. Budapest, 1983, 1987.
- Réti Zoltán: *Mikszáth-akvarellek*. Budapest, 1997.
- Réti Zoltán: *Rózsavölgyi Márk*. Budapest, Zeneműkiadó Vállalat, 1975; Rózsavölgyi és Társa, 2003.
- Tasnádi Attila: *Réti Zoltán akvarelljei*. *Művészet*, 1996/11, p. 13.
- Tasnádi Attila: *Réti Zoltán műhelyében*. *Kortárs*, 1970/6, p. 1006.

Tóth Elemér: *Réti Zoltán műtermében. Művészet*, 1981/11, p. 7–9.

Trencsényi László: *Képek és szobrok Balassagyarmaton. Művészet*, 1971/11, p. 6–7.

Film, rádió archívum

Csah Gábor: *Beszélgetés Réti Zoltán festőművésszel*. Balassagyarmati TV, Balassagyarmat, 1999.

Főtér. *Réti Zoltán műtermében*, MTV1, 2003.

Hajszálgökörek. Kossuth Rádió, 1989.

Kovács-Bodor Sándor: *Színek és hangok*. Nógrádi Sándor Múzeum Videostúdiója, Salgótarján, 1990.

Névjegy. Kossuth Rádió. Lengyel Anna beszélget Réti Zoltánnal, 2003.

Örömhír. MTV1, 1998, portréfilm Réti Zoltánról.

Web

Szeredi Orsolya: *Néprajzi elemek Mikszáth: Jó palócok című novellaciklusában*.
www.vjrktf.hu, p.10 [2008.05.03.]

www.artportal.hu [2008.04.01.]

www.hik.hu [2008.04.01.]

www.szentgyorgyi-bgy.sulinet.hu [2008.04.01.]

www.museum.hu [2008.04.01.]

